

I AUGUSTUS 1942.

JAARGANG XLVII, AFL. 4.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en JAC. P. THIJSSE.

HOOFDREDACTEUR: Dr. JAC. P. THIJSSE, Bloemendaal.

REDACTEUR: Dr. J. HEIMANS, Amsterdam.

Adres Redactie & Administratie: W. VERSLUYS' UITGEVERS MIJ. N.V.,
2e Oosterparkstraat 221/223, Amsterdam (O.).

Postchèque en Giro 15205. Gem. Girokantoor, Amsterdam V. 6482.

Uitgave van W. VERSLUYS' UITGEVERS MIJ. N.V., Amsterdam (O.).

Prijs per jaar f 6,80* bij vooruitbetaling.

(Prijsverhoging toegestaan door Depart. van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, onder No. 17796, N. P., dato 23A april 1941)

EIDEREENDEN.¹⁾

An de voet van een zanddam van een der z.g. Kroonspolders op Vlieland heb ik een tentje van jutezakken gezet, omdat ik uit een grote ondiepe waterplas de vorige dag een troepje eiders had zien opvliegen. Wanneer ik bij het verbleken van de sterren uit mijn kijkgat gluur, zie ik op het ondiepe water tussen de eilandjes van graspollen een groot aantal logge eenden liggen, die joelende maar welluidende geluiden maken. Terwijl het licht er gaat het dauwen en stijgt er nevel uit het water op. Langzamerhand kan ik de domme gezichten van de eiders onderscheiden. Er zijn veel mooi uitgekleurde mannetjes bij, maar ook heel wat jonge mannetjes, die minder wit in hun gevederte hebben. In groepjes zwemmen ze rond, terwijl sommige af en toe hun kop omhoog werpen en hun zachte, weemoedige roep laten horen. Onder een fletsblauwe hemel ligt nu een uitgestrekte zilveren spiegel, die de rose schapewolkjes weerkaatst. In de ijle slierten ochtendnevel baden en

1) De waarnemingen, voor dit artikel gebruikt, werden verzameld toen de schrijver in 1933 op Vlieland werkzaam was in dienst van het „Vogeltrekstation Texel”.

G. F. Makkink.

Broedende eidereend (♀), gefotografeerd zonder schuilhut.

Wat deden de eidereenden daar in de vroegte op de ondiepe plas? Op acht ochtenden tussen 25 April en 25 Mei begluurde ik hen. Daarna bleef er door het uitdrogen van de plas slechts een groentesoep over, waarnaar de vogels niet terugkeerden. Het voornaamste uit mijn waarnemingen zal ik hieronder samenvatten. Het bleek mij, dat de vogels in de troepen op de waddenzee zich op dezelfde manier gedroegen, ook later op de dag.

De adulte mannetjes maken bewegingen, die men balts kan noemen. Eerst brengt hij zijn hals, die geheel gestrekt is, een beetje achterover. Hierdoor rijst het lichaam iets uit het water op (fig. 2). Zo verstart hij even, waarna hij zijn hals met een rukje terugbrengt in de gewone stand. De mooie, melodieuze roep heeft twee lettergrepen: „oe-woe” (met lange uithaal). Daarvan wordt de eerste geuit bij de heenbeweging van de hals, de tweede bij de terugbeweging. Deze heeft de sierlijke welluidende uithaal, die ver over het water weerklinkt. Soms werpen de ♂♂ enkel de kop omhoog en maken een minder helder geluid, dat ook korter is. Het klinkt als „whow”. Zelfs kan de kopbeweging wegblijven. Deze balts vertonen de ♂♂ vooral als er meerdere dicht bijeen zijn. Hierbij wordt eenzelfde ♀ dikwijls door verschillende ♂♂ nagezwommen. De komst of de aanwezigheid van een ♀ werkt zeer stimulerend op de vertoning.

Fig. 2.

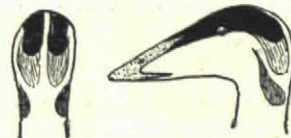

Fig. 1.

Vaak richt het ♂ zich na de baltsbeweging op en schudt zijn snavel horizontaal. Ook heeft vleugelklappen en baden in deze situatie plaats. Evenals bij andere vogels wordt langs deze wegen psychische spanning geventileerd. Ook ♀♀ en juvenile ♂♂

fladderen ze, baltsen en achtervolgen elkaar. Prachtig sieren de fletsgroene nekvlekken (fig. 1) en de zacht-rose borst de wit met zwarte mannetjes. Als ik ga tellen kom ik tot een aantal van 700 à 800 vogels. Bij het lichter worden vliegen er telkens troepjes op en zwenken weg naar de waddenzee. Onder het waarnemen en notities maken slinkt de menigte gaandeweg en wanneer de zonnestralen over de met helm begroeide dammen heen de plas in een gouden licht zetten, zijn alle eiders vertrokken.

vertonen deze ontspanningsbewegingen, al gaat daaraan bij hen geen balts vooraf.

Annex met de baltsbeweging doen de ♂♂ wat anders: ze maken zich kort. Ze hellen even in het water voorover, steken daarbij hun staart iets omhoog en trekken zich dan even samen (fig. 3). Dit gebeurt b.v. als twee ♂♂ een ♀ nazwemmen. Op sommige dagen zie je dit gedrag weinig. Het lijkt veel op de overeenkomstige uiting van de ♂♂ van de wilde eend op het ogenblik dat zij fluiten, maar bij de eider is deze uiting geluidloos en slapjes.

Fig. 3.

Ook niet geheel uitgekleurde ♂♂ baltsen. Hun kop is geheel donker en het wit van de rug is nog groezelig.

In verband met het baltsen komt het achtervolgen, dreigen en vechten veelvuldig voor, precies zoals dit bij andere eenden het geval is. Ook juvenile ♂♂ en ♀♀ vallen aan; ♀♀ vallen zowel hun sexegenoten als ♂♂ aan.

De ♀♀ houden er nog aparte uitingen op na. Ze maken, terwijl ze tussen de ♂♂ doorzwemmen, korte verticale rukjes met snavel en kop, die daarbij vrij hoog boven het water is. In de eindstand wijst daarbij de snavel schuin omhoog. Het gaat vrij snel en wanneer het heftig gebeurt, komt de kop telkens op het water. Dikwijls wijst of beweegt de snavel in de richting van een bepaald ♂, nl. het ♂ dat het ♀ trouw volgt. Het lichaam is hierbij dieper ingezonken dan normaal (fig. 4). De ♀♀ maken onder-

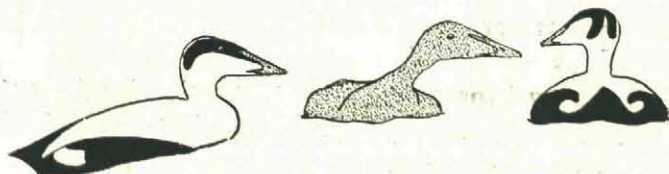

Fig. 4.

tussen dit geluid: „kök, kök, kök, kök...”, of ook wel: „kok-kok-kok-kok-kok-kok”. Dit vrouwelijk gedrag draagt er veel toe bij of is er zelfs de oorzaak van dat ♂♂ elkaar gaan achtervolgen, gaan baltsen of zich kort maken.

Dit gedrag is stellig het ekwivalent van het „hitsen” (Heinroth) dat in verschillende vormen bij allerlei Anatiden voorkomt.

Nu waren er nog een paar eigenaardige uitingen te zien. Zo b.v. een stijve houding, die alleen door de ♂♂ soms werd aangenomen. Voornamelijk dan, wanneer er weinig of slechts twee vogels bijeen waren en er niet werd gebaltst. De hals wordt daarbij kaarsrecht gefixeerd, terwijl de snavel schuin omlaag wijst. Deze stand wordt even volgehouden. Het feit, dat deze houding een paar keer werd waargenomen bij een ♂ van een afgezonderd paar, maakt het geoorloofd deze als een uiting van vertrouwelijkheid op te vatten.

Fig. 5.

Af en toe zwemt een ♂ met diepliggend lijf en dunne gestrekte hals met grote snelheid door de troep. Het maakt de indruk of hij iemand zoekt. Onderwijl balst hij nu eens, dan weer schudt hij zich af, of maakt zich kort. Eindelijk mindert hij vaart, de hals zakt dieper, de animo verslapt en de vogel gaat baden.

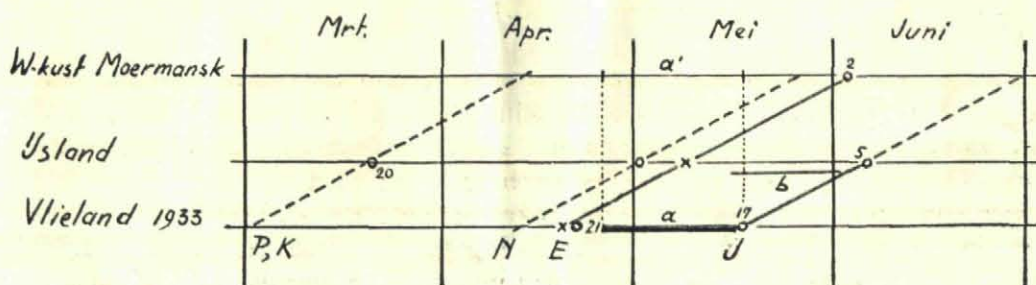
Voor het opvliegen zwemmen de vogels met recht omhoog gestrekte hals, diepliggend (fig. 5). Dikwijls slingeren ze horizontaal met hun kop. Dit is een uiting die

we bij andere eenden en ganzen in overeenkomstige vorm aantreffen. Men kan het als een uiting van onrust beschouwen.

Zeer kenmerkend voor een troep eidereenden is het veelvuldige vleugelklappen. Telkens gaat er een vogel rechtop in het water staan om te klapwieken. Dit vleugelklappen wordt volgens Gudmundsson (1932) ook door een ♂ vertoond, voor hij kopuleert.

Zeer merkwaardig is het volkomen ontbreken van kopulaties. Het enige wat ik een paar maal zag, was, dat een ♀ diep ingezonken plat op het water ging liggen met de hals vooruitgestrekt. Zo zwom ze in de buurt van een ♂ rond (26 April en 17 Mei).

Dit waren de verschillende gedragingen die ik bij de eiders (*Somateria mollissima mollissima* (L.)) op Vlieland zag. Millais (in Bent 1925) en Boase (1925-'26) beschreven

Grafiek met lijnen die de begintijdstippen verbinden van de perioden van het paarvormen en kopuleren (P, K), het nestzoeken (N), het leggen (E) en het uitkomen der jongen (J) voor Vlieland in 1933, voor IJsland en voor de Westkust van Moermansk.

o opgegeven datum (met cijfer voor datum, zonder cijfer omstreeks),

x op grond van de broedduur (28 dagen) geëxtrapoleerd,

getrokken lijn tussen geconstateerde datums,

onderbroken lijn geëxtrapoleerd,

dikke lijn a: periode der waarnemingen op Vlieland,

lijn b: periode van het baltsen op Schotland (Boase).

het voorjaarsgedrag gedeeltelijk, Townsend (in Bent) vermeldt het een en ander over de balts van het ras *mollissima dresseri* (Sharpe). Mijn Vlielandse waarnemingen geven te denken, want hoe komt het dat er van een duidelijk paarverband zo weinig te zien viel, noch in de troep, noch elders? En wat is de verklaring voor het ontbreken van kopulaties? Waren de vogels, die ik zag, wel onze eigen broedvogels of waren het noordelijke dieren, die nog verder moesten en op hun trek baltsten? Ook bestaat nog de mogelijkheid dat het overzomeraars waren, die door een of andere oorzaak niet tot broeden kwamen.

Deze vragen laten zich wat beter beoordelen als men de waarnemingen vergelijkt met gegevens over de IJslandse eiders, die Gudmundsson geeft. Hij vermeldt nl. een aantal datums, waarop het vormen der paren, het kopuleren, het leggen en het uitkomen der jongen begint. Voor Vlieland bezit ik van 1933 datums waarop het eerste legsel en het eerste uitgevlogen nest werden gevonden, nl. resp. 24 April en 17 Mei.

Daar de broedtijd van de eidereend minstens 28 dagen is, zal het begin van het leggen op Vlieland op 19 April gesteld mogen worden. Zoals uit de grafiek blijkt, kan men met behulp van deze weinige maar zekere gegevens de datums extrapoleren voor de vermoedelijke aanvang van de perioden van paarvorming, kopuleren en nestzoeken op Vlieland. Voorts was uit de literatuur (nl. van Goebel van de Westkust van Moermansk (zie Pleske)) een enkele exclusieve datum bekend, die is toegevoegd.

Uit het grafiekje blijkt, dat als mijn eiders hoog-noordelijke broedvogels waren, ze stellig kopulaties hadden moeten vertonen, daar de lijn *a* dan opgeschoven moest worden tot *a'*. IJslandse broedvogels kunnen het evenmin geweest zijn daar deze dieren dan reeds met het broeden beginnen. Het waren dus stellig geen doortrekkers. Broedvogels van eigen bodem waren het evenmin voorzover het volwassen ♀♀ betrof, want deze waren reeds met leggen begonnen. Het paartje dat ik op 29 April het duin zag inwandelen, zoals de eidereenden dit op IJsland plegen te doen, was echter stellig wel broedvogel.

Moeten dus de waargenomen eiders tot overzomeraars verklaard worden? Voor zover het juvenile vogels betreft wel. De adulte ♂♂ evenwel kunnen de echtgenoten zijn geweest van de broedende inheemse ♀♀, die zich weer bij de troepen hebben aangesloten en mogelijk weer tot baltsbehandelingen zijn vervallen.

Het is jammer, dat er maar weinig nauwkeurige tellingen beschikbaar zijn over de aantallen volwassen ♂♂, juvenile ♂♂ en overige dieren. Maar het feit dat van de 700 à 800 eiders (25 April) de meerderheid uit adulte en juvenile ♂♂ bestond wijst erop, dat het aantal ♀♀ gering was en het aantal adulte niet broedende ♀♀ dus nog geringer. Van de 130 eiders die op 20 Mei aan het strand werden geteld was een derde deel ♀♀, en evenveel juvenile ♂♂. Indien de getallenverhouding der sexen gelijk is, zullen dus de meeste van deze ♀♀ jongen geweest zijn, zodat volwassen ♀♀ niet of bijna niet aanwezig waren. Er zijn dus geen gegevens die erop wijzen dat er met zekerheid volwassen ♀♀ in belangrijke mate deel uitmaakten van de troepen. Het is dus heel goed mogelijk, dat bij ons geen volwassen ♀♀ overzomerden en dat de troepen bestaan uit jongen (wellicht eigen fok) en adulte ♂♂ van de broedende ♀♀. Het is niet uitgesloten, dat de Vlielandse nederzetting (in 1933 naar schatting 100 nesten omvattend) alle vogels heeft voortgebracht, die in de voorzomer op en rondom het eiland te vinden zijn. Meer waarnemingen en vooral tellingen zijn gewenst.¹⁾

Dat ik dus geen kopulaties waarnam en het baltsen niet veelvuldig leidde tot de vorming van paren, is nu begrijpelijk: er waren nl. toen wellicht weinig of geen adulte ♀♀ meer ongepaard, daar het seizoen te ver gevorderd was. Wie dus de paarvorming en het paren wil bestuderen moet volgens het grafiekje begin Maart naar Vlieland.

Boase deed aan de Schotse kust in de tweede helft van Mei soortgelijke waarnemingen als ik op Vlieland deed. Terwijl de inheemse eiders daar zaten te broeden, zag hij baltsvertoningen op zoetwaterplasjes en aan het strand. Hij meent op grond

1) De laatste jaren wordt het aantal nesten op Vlieland begroot op 300 à 400 paar (schr. mededeling Dr. G. J. van Oordt, April 1942).

van het grote aantal dieren, dat dit geen Schotse broedvogels kunnen zijn geweest, evenmin dat het doortrekkers waren en gelooft te doen te hebben gehad met overzomeraars. Mijn mening komt dus grotendeels met de zijne overeen. De periode van Boase's waarnemingen is in het grafiekje door de lijn *b* aangeduid.

Enkele gegevens wil ik nog toevoegen om een indruk te geven van de aantallen eidereenden, die ik in de omgeving van het Posthuis op Vlieland zag tot mijn vertrek (kort na 12 Juli). Meer dan 200 ex. werden waargenomen op 25 April (700 à 800), 26 April (300), 28 April (500), 29 April (200), 2 Mei (300), 12 Mei (600 à 700), 22 Mei (400), 3 Juni (200 à 300), 25 Juni (350), 12 Juli (430). Op de laatste twee data bevonden zich enige koppels grote jongen van dat jaar in de troepen, die als regel uit een gemengd gezelschap van adulte en juvenile vogels bestonden.

Op een belangrijk verschil in gedrag tussen de eidereenden van IJsland en de Orkaden (Robertson 1929—'30) enerzijds en die van Vlieland anderzijds moet ik nog wijzen. Op IJsland en de Orkaden begeleiden de ♂♂ hun ♀♀ bij het zoeken van de nestplaats en houden gedurende het begin van de broedtijd op een paar meter afstand van het nest de wacht bij het broedende ♀. Verschillende andere auteurs hebben dit op andere plaatsen evenmin gezien als ik. De enige waarnemingen van paren zijn de volgende: na het vertrek van de grote groep uit de plas in de Kroonspolder blijft op 25 April 1 paar achter, op 28 April ook 1 paar, op 29 April 2 paren. Van een van deze gaat het ♀ het duin in aanvankelijk gevolgd door het ♂; het blijft aan de voet van het duin zitten (fig. 6). Op 11 Mei strijken midden overdag een ♂ en een ♀ neer in de polder. Het ♂ is zeer schuw. Op 14 Mei ziet Cupido, de vogelbewaker, een paar in een duinplas. Dit had hij in zijn leven nog niet gezien. Op 17 Mei strijkt een paartje neer in een duinplas en op 18, 19 en 20 Mei zie ik een paartje overvliegen.

Fig. 6.

Welke omstandigheden kunnen het zijn die verhinderen dat het volledige gedrag van de ♂♂ (meehelpen zoeken van de nestplaats en wacht houden) nagenoeg niet tot uiting komt op Vlieland noch op een aantal andere plaatsen? Het is mogelijk, dat de oorzaak gelegen is in de grote schuwheid van de ♂♂, die reeds verontrust worden door de weinige mensen, die het goed bewaakte terrein op Vlieland betreden, zoals helmpoters, konijnenvangers en de bewaker. Op IJsland en misschien ook op de Orkaden, waar de kolonies voor het rapen van het dons veelvuldig worden betreden door mensen, wellicht al een weinige lang, is de schuwheid van de ♂♂ mogelijk afgesleten.

Van 38 eieren heb ik de maten genomen; uit het tabelletje blijkt, dat het gemiddelde niet veel afwijkt van dat van de IJslandse eieren. Zoals te verwachten is op grond van het kleinere aantal gemeten eieren, zijn de minima en maxima bij mijn meting minder uiteenlopend.

	IJsland (188 eieren) Gudmundsson	Vlieland (38 eieren)
Gemiddeld	76,2 × 52,0	77,3 × 52,0
Maximum	86,2 × 50,9; 78,0 × 54,0	83,3 × 48,7; 76,0 × 55,2
Minimum	69,5 × 47,6; 70,5 × 47,0	73,5 × 53,6; 83,3 × 48,7

LITTERATUUR:

BENT: Life Histories of North American Wild Fowl 1925.

BOASE: British Birds 1925—'26.

GUDMUNDSSON: Beiträge zur Fortpflanzungsbiologie der Vögel 1932.

HEINROTH: Vögel Mitteleuropas III.

MONTAGUE: British Birds 1925.

VAN OORDT: Ardea 1925.

PLESKE: Memories of the Boston Society of Natural History Bd. 6.

ROBERTSON: British Birds 1929—'30.

April 1942.

G. F. MARKINK.

DE NEDERLANDSE WIELEN.

Deze zomer was ik in de gelegenheid, samen met G. v. Heusden, de biologische gesteldheid van de Wielen langs de grote rivieren te onderzoeken. Onder Wiel verstaan we de kolk, die ontstaan is achter een dijk bij een dijkdoorbraak. We besloten daarom een dijk te bestijgen en zodoende de nodige Wielen op te zoeken. Bij gebrek aan benzine werd de tocht met paard en kar gemaakt. Zo werd een Utrechtse kaasbrik met aangekoppelde autobus, die oorspronkelijk als week-end wagen had dienst gedaan, volgeladen met instrumenten en andere benodigdheden, het paard voorgespannen en we gingen op weg.

Bij het eerste Wiel, dat bij Zijderveld lag, werd gestopt, het paard bij een boer in de wei gejaagd en het onderzoek begonnen.

Met touw en schietlood werd de diepte opgemeten, door met een roeibootje van een bepaald punt op de oever weg te varen en om de 25 meter het lood te laten zakken en de diepte af te lezen. Op deze manier, door telkens in een andere richting van het zelfde punt weg te varen, verkregen we een aantal dieptelijnen en konden het punt van grootste diepte en tevens de omtrek van het Wiel vaststellen. Fig. 1 geeft een overzicht van de dieptelijnen en de omtrek van het Wiel bij Schoonrewoerd. De grootste diepte ligt bij 10 meter. Zo vonden we voor de 16 onderzochte Wielen een diepte die varieerde van 5—15 meter. Dit is dus aanzienlijk dieper dan het gros van de Nederlandse meren, die hoogstens 2 meter diep zijn.

Dat de omwonenden van zo'n Wiel een overdreven voorstelling hadden van de diepte, hoeft geen betoog: sommigen beweerden, dat de kerktoeren van het dorp erin verdween, anderen beweerden iets over de grootte van de vissen . . . Slechts het vangen van de vis, dat was de kunst. We zullen straks zien, waardoor de inboorlingen de vis, die zo groot was en zo diep zwom, niet konden vangen.